

Antipsykiatria vasta-alkajille ja tärähtäneille

Teemu Jokela 2010

www.teemujokela.yolasite.com/

Historiallinen johdanto

Tarkoitukseni on tutkailla, kehittää ja kritisoida tavallisimmin antipsykiatriaksi kutsutun ajatussuuntauksen sisältöä. Kysymys on eräänlaisesta, suhteellisen väljästä liikkeestä, joka 60- ja 70-luvuilla nousi kritisoimaan vallitsevaa psykiatriaakin niin hoitokäytäntöjensä kuin teoreettisten perusteidensäkin osalta. Liikkeen edustajia yhdisti enemmänkin päämäärä kuin keinot, sen tunnetuimpien perustajien kehitellessä kunkin omia argumenttejaan sodassa institutionaalista psykiatriaakin vastaan.

Britanniassa liikkeen tunnetuimmaksi edustajaksi nousi R. D. Laing, jonka ajattelu muuttui alkuaikojen eksistentiaalistisesta psykiatriasta suoranaiseen psykoosiromantiikkaan. Muita vaikuttajia olivat mm. Aaron Esterson ja David Cooper. Brittiläisen koulukunnan ehdottomaksi bravuuriksi nousi toisaalta perhetutkimus, toisaalta taas äärimmilleen menevä pyrkimys kääntää tavanomainen maailmankuva ylösalaisin – ja vielä ravistella sen osaset irti.

Yhdysvalloissa tunnetuimmaksi nimeksi nousi Thomas Szasz, jonka erikoisuudeksi nousi esimerkiksi mielisairauden käsitteen looginen analyysi tai mielisairaiksi julistettujen laillisten oikeuksien polkeminen. Szasz on tyyliltään järkeilevä, eikä juurikaan esittele yleisluontoisia lausumia normaalin yhteiskunnan hulluudesta. John Weir Perry tuli monellakin tapaa lähelle Laingia olettaessaan psykoosin olevan luontainen parantumisprosessi. Perryn erikoisuutena oli jungilaisen jargonin sekoittaminen psykoositulkintoihinsa.

Todettakoon selvyyden vuoksi että edellä mainitut henkilöt olivat kaikki itse psykiatreja. Kysymys ei ollut siis vihaisista potilaista vaan ammattikuntansa asenteet hylänneistä oman pesänsä likaajista, kuten kollegat heidät pääsääntöisesti kokivat. On sitten kokonaan toinen asia, että näiden ympärille kerääntyi joukko sairastuneiden omaisia, unohtamatta myöskään tajuntansa laajentamisesta kiinnos-

tuneita hippiliikkeen edustajia. Tämä taas johti osaltaan kokonaisen psykoosiromantiikan kehittymiseen, hulluuden noustessa huumeiden ja vapaan seksin ohella erääksi ihannoiduimmista elämäntaidoista. Kulttuurisessa mielessä antipsykiatria kietoutuikin lopulta yhteen vastakulttuurin, hippipsykedelian ja Vietnamin sodan kanssa.

Antipsykiatrisen liikkeen vähittäinen, 70-luvulle tultaessa tapahtuva hiipuminen johtui osaltaan yhä lisääntyvän radikalisoitumisen seurauksena syntyneisiin ylilyönteihin ja sitä kannattaneen hippiliikkeen katoamiseen. Laingin tai Perryn ajatukset mielisairaudesta shamanistisena uudelleensyntymisenä ei näyttänyt pitävän paikkansa havaintojen kanssa, esimerkiksi potilaisiin sekaantumista koskevien huhujen ja osin myös tosiseikkojen syödessä kannatusta entisestään. David Cooperin vaatimus perheen korvaamisesta vapaalla seksillä ja psykedeelisillä huumeilla ei vakuuttanut hippiaikojen jälkeen enää ketään. Mutta samalla myös antipsykiatrian esittämä kritiikki johti osaltaan erityisesti mielisairaaloiden olosuhteiden parantumiseen, mikä ajan myötä söi pohjaa tältä kritiikiltä itseltään.

Monet saivat tästä syyn päätellä, että antipsykiatria oli pelkkää haaveilua ja hippifantasiaa. Mutta tämäkin olisi ehkä perin kohtuuton arvio. On näet syytä huomata, että osaltaan juuri antipsykiatrisen kritiikki johti perinteisten, väkivaltaisten alistuskäytäntöjen leimaaman psykiatrisen perinteen uudistumiseen. Monet sen piirissä toteutetuista asuntolakokeiluista kaatuivat huonoon suunnitteluun ja toteutukseen, mutta saattoivat toisaalta osoittaa, että lempeämpi ja inhimillisempi kohtelu muutti välittömästi myös potilaiden käytöstä.

Tämän lisäksi antipsykiatria voidaan näet nähdä eräänlaisena koikeena, jonka tarkoituksena oli koetella tavanomaisen todellisuuskäsityksemme rajojen uskottavuutta. Osaltaan nämä rajat pitivät, osaltaan taas antoivat periksi – ja vaikka lukija ei kaikkea lukemaansa uskoisikaan, voi hän toisaalta joutua myöntämään, että asiat eivät itse ajatusprosessin läpikäymisen jälkeen näytä enää samanlaisilta. Mutta aloittakaamme asian sosiologian näkökulmasta, tarkastellen mielisairauden olettamuksen sosiaalista tehtävää.

Mielisairaala totaalisenä insituutiona

Antipsykiatrian kaltaista aihetta on mahdollista lähestyä epäilemättä useammasta eri näkökulmasta. Tässä yhteydessä tarkoituksenani on hypellä kukasta kukaan, etsi näkökulmia jotka parhaiten auttavat

saavuttamaan ilmiön monimuotoisen ytimen. Kelvollisen otteen aiheeseen saamme sosiologisesta näkökulmasta. Tämän mukaan mielisairaat ovat oikeastaan yhteisön hyljeksimiä tai hylkäämiä jäseniä, syntipukkeja joihinka isketty hulluuden leima muuttaa heidät välittömästi ja lopullisesti pelottaviksi ja halveksittaviksi epäihmisiksi. Samalla leimaaminen toimii myös sosiaalisen kontrollin välineenä, sairaaksi leimatun kohtalon toimiessa vankeusrangaistuksen tapaan varoittavana esimerkkinä siitä, kuinka normien rikkojien lopulta käy.

Erving Goffman oli sosiologi, jonka pääasialliset intressit eivät liittyneet antipsykiatriseen liikkeeseen. Toisaalta Goffman tuli antaneeksi sille eräänlaisen alkusysäyksen vuonna 1961 julkaistussa työssään *Asylums*. Kyseessä oli tutkimus mielisairaaloiden ja muiden totaalisten instituutioiden käytännöistä. Goffman oli palkkautunut itse mielisairaalaan töihin, salaten todellisen identiteettinsä. Näin hän pääsi seuraamaan sen tapahtumia lähietäisyydeltä, raportoiden myöhemmin tarkasti niistä ja niiden selitykseksi antamistaan ajatuksista.

Goffman kiinnittää huomiota ensinnäkin siihen, kuinka totaalisia nämä laitokset ovat. Potilas, joka on ajautunut sairaalahoitoon, on menettänyt kaiken yksityisyytensä, hänen elämänsä jokaista osaluetta seksuaalisuudesta ruokailuun ja hammashygieniaan kontrolloidaan lakkaamatta. Toivotusta käytöksestä saa tiettyjä etuja, ei-toivotusta taas rangaistuksia. Toisaalta Goffman huomasi, että varsinkin epäoikeudenmukaisesti jaetut rangaistukset aiheuttivat usein rai-vokkaita vastareaktioita, potilaan kykenemättä hillitsemään itseään. Tämän kaltaisia, osin henkilökunnan itsensä provosoimia vastareaktioita saatettiin sitten käyttää todisteena siitä, että eristäminen tai muu hoidoksi kutsuttu rangaistus oli oikeutettu, kun näet potilas oli oikeasti ajautunut pois toliltaan.

Milos Formanin elokuva *Yksi lensi yli käenpesän* kertoo juuri tämän kaltaisesta maailmasta. Sairalahoidokin vaatimus, koskipa se vaikkapa television katselua tai päivärytmiä, ei millään tavoin haittaisi varsinaista hoitoa. Päin vastoin se voisi luoda tunteen kuulluksi tulemisesta ja täten parantaa käytöstä osastolla. Mutta kun tämä pieni muutos kielletään tekosyyllä, joka jollain tapaa yritetään kytkeä itse hoitoon, on seurauksena kytevä ristiriita, jonka purkautumisesta saa syyn yllensä juuri aloitteen tekijä. Kysymys on vallasta, puhtaasta vallasta, käskyjen antajan ja niiden saajan täysimääräisestä, ylittämättömästä eroista.

Nykyisin tämän kaltaista argumentointia voi olla vaikea ymmärtää. Mielisairaaloiden käytävät ovat rauhoittuneet toisaalta kehitty-

neen lääkityksen, toisaalta taas hoitoilmapiirin inhimillistymisen vuoksi. Mutta aikoinaan potilaalle saatettiin tarjota hoidoksi vaikkapa jääkimpaleilla täytettyä kylpyammetta, jonne tämä sidottiin epämääräiseksi ajaksi. Jos potilas itse ei suostunut hoitoon, tämä voitiin nähdä merkiksi sairauskohtauksesta, jota hillitsemään kutsuttiin pillin vihellyksellä kokonainen parvi isokokoisia, toisinaan jopa pampuilla varustautuneita mieshoitajia.

Toinen seikka, johonka Goffman kiinnittää huomionsa, on potilaan uran muodostuminen. Jos me oletammekin tavallisesti, että meidän muiden ja sairaiden välillä ei ole kovinkaan suurta eroa, ei asia ollut sosiologin silmin ollenkaan näin. Päinvastoin: kun se tai tuo yksilö pääsi kerran sairausuransa alkuun, se näytti vievän häntä mukanaan kuin vasten tahtoaan. Samalla kun potilasta pidettiin sairaalassa jopa väkisinkin, erotettiin hänet toisaalta omaisistaan, ystävästään ja työyhteisönsä jäsenistä, jotka alkoivat vierastaa ja karttaa häntä. Näin se, minkä oli tarkoitus olla keino sairauden parantamiseksi, alkoi vaikuttaa keinolta pakottaa yksilö loputtomalle sairausuralle, tietystä mielessä invalidisoida tämä.

Myöhäisemmässä tuotannossaan Goffman on kuvannut muun muassa sairaiden, vammaisten ja muiden poikkeavien stigmatisoitumista. Esimerkiksi mielisairas kokee sairaalasta päästyään ennemmin tai myöhemmin nahoissaan sosiaalisen ympäristönsä ennakkoluulot. Tämä johtaa epätoivoiseen teeskentelyyn, yritykseen elää elämänsä ikään kuin muutkin. Tässä aivan tavalliset ihmiset näyttävät kuin tekevän yhteistyötä sairaalan kanssa, pyrkien parhaansa mukaan estämään tätä kääntymästä sairaan uraltaan takaisin normaalin sosiaalisen todellisuuden pariin.

Sosiologina Goffman pysyttelee tiukasti omalla reviirillään. Näinpä Goffman saattaa todeta, että vaikka se tai tuo käytäntö olisikin hoidollisesti perusteltu, sillä on silti tiettyjä haitallisia sosiaalisia vaikutuksia. Varsinainen kritiikki ei täten yllä hoitokäytäntöjen psykiatriseen tai terapeuttiseen ytimeen. Kuitenkin voi sanoa, että Goffmanin työ paljastaa selvästi sairaalatoimen myös psykiatrisella tai lääketieteellisellä tasolla invalidisoivan vaikutuksen. Tarjolle asetetut muutamat sadat tekstisivut olivat tiukkaa faktaa, perustuen välittömiin havainnointiin, ja tarjosivat täten mainion lähtökohdan uusille huomioille ja vaatimuksille.

Mielisairas syntipukkina

Goffman ei toki ollut ainoa, joka esitti kriittisiä huomioita aiheesta. Myös Thomas Szasz esitti työssään *Manufacture of Madness* lisäolettamuksia mielisairaiden sosiaalisesta roolista. Toisin kuin Goffman, Szasz ei rajoittanut tarkasteluaan yksin siihen tapaan, jolla sairaita tai sellaisiksi leimattuja kohdeltiin. Tämän lisäksi Szasz alkoi myös pohtia, mikä on tämän kaltaisen kohtelun sosiaalinen funktio eli tehtävä. Keskeisen johtopäätöksen mukaan mielisairaajat ovat syntipukkeja, joita niin sanotun normaalin yhteiskunnan edustajat voivat syyttää elämänsä vastoinkäymisistä. Hullu toimii tässä eräänlaisena ukkosenjohdattimena, joka kerää puoleensa vihan ja pelon, joka muutoin voisi repiä rikki sosiaalista kudosta.

Länsimaiden historiassa esimerkiksi juutalaiset ovat saaneet näyttellä syntipukin osaa, joutuen aika ajoin vainojen kohteeksi. Szasz toteaa, että uudelle ajalle tultaessa tämän roolin saivat erityisesti noidiksi epäillyt, joita kidutettiin tunnustuksen saamiseksi. Tunnustuksen hakeminen palveli myös noidan etua, sillä katuvalla oli paremmat mahdollisuudet säästyä siltä tuomiolta, joka häntä tuonpuoleisessa odotti. Mutta ajan myötä, noitauskon vähitellen hiipuessa, siirtyi tämä syntipukin tehtävä mielisairaille. Kuten ennen uskottiin noituuteen, uskotaan nyt yleisesti mielisairauteen. Kuten noitia kidutettiin näiden oman sielun pelastumiseksi, kohdistetaan potilaisiin nyt eristystä, sähkö- tai insuliinisokkeja ja muita pakkohoitoja vastoin näiden omaa tahtoa yksin näiden omaksi hyväksi.

Tätä väitettä voidaan tukea myös viihdeteollisuuden tuotosten perusteella. Muun muassa elokuvateollisuus hyödyntää ihmisten pelkoja tuottamalla kuvauksia noidista, demoneista ja muista kristillisen kuvaston sisältämistä hahmoista. Toisaalta tämä samainen yritysmaailma tuottaa kuvauksia mielisairaista, samalla sekä huippuälykkäistä että äärimmäisen sadistisista, sekä kylmän laskelmoivista että seksuaalisesti perversseistä sarjamurhaajista. Toisaalta näin tehdessään se tulee samalla tukeneeksi itse mielisairaisiin kohdistuvaa peruspelkoa, tukien näin osaltaan näiden merkitystä edellä kuvattuna sosiaalisena ukkosenjohdattimena.

Mutta Szasz esittää, että noituutta ja mielisairautta yhdistää myös toinenkin seikka – nimittäin se, että kumpaakaan ei ole olemassaakaan. Kirjassaan *The Myth of Mental Illness* Szasz väittää koko mielisairauden käsitteen olevan perusteeton, eräänlainen käsitteellinen väärinkäsitys. Szasz argumentoi tässä pohjimmiltaan hyvin yksinkertaisella tasolla. Koska sairaus on ruumiin häiriötila, ei kenenkään

mieli voisi näin ollen tulla sairaaksi. Poikkeava käytös tai elämän ongelmat, joita toki esiintyy, ovat tietysti ikäviä asioita, mutta eivät kuitenkaan sairauksia. Niitä ei edelleenkään pidä hoitaa sairauksina, et-sien vikaa vaikkapa yksilön aivoista. Esimerkiksi itsemurhariski ei kelpaa tässä verukkeeksi, kun näet ihmisellä katsotaan muutoin ole-van oikeus kieltäytyä lääketieteellisistä hoidoista, vaikka tämä koitui-sikin hänelle kohtalokkaaksi.

Kirjassaan Szasz esitti myös vaihtoehtoisia tapoja tulkita potilai-den käytöstä, esittäen näiden olevan pikemminkin eräänlaista esiver-baalista kieltä. Jos potilas esimerkiksi istuu itkien sängyn laidalla eteenpäin kumartuneena ja pää alas painuneena, voidaan tämä näh-dä ei niinkään aivosairauden seuraukseksi kuin inhimillisen hädän ilmaisuksi ja läsnäolijoille suunnatuksi avunpyynnöksi. Tämä näke-mys heijastuu edelleenkin suoraan käytännön toimenpiteisiin, inhi-millisen tuen ja myötäelämisen suosimiseen fysiologisten pakkohoi-tojen sijaan. Jopa psykoanalyysi tulee tuomitukseksi vallankäytön ja lei-maamisen välineeksi. Oikea hoito olisi hoitamatta jättäminen, aina-kin niissä tilanteissa joissa potilas itse ei halua tulla hoidetuksi.

Väittämä mielisairauden olemattomuudesta voi kuulostaa hurjal-ta. Toisaalta esimerkiksi psykologi David Rosenhan järjesti myöhem-min kokeen, joka antoi osaltaan lisätukea tämän kaltaisille väitteille. Rosenhan lähetti kahdeksan normaalia ihmistä mielisairaalaan, käs-ki heidän valittaa sisään otettaessa kuulevansa ääniä mutta käyttäy-tyä myöhemmin täysin normaalisti. Seitsemän diagnosoitiin skitso-freniaa, yksi kaksisuuntaista mieliahäiriötä sairastavaksi. Valepoti-laat nähtiin yksin diagnoosiansa lävitse, niin että mitä tahansa he te-kivätkin, se saatettiin tulkita merkiksi vaikeasta sairaudesta. Sairaus näyttäisi täten löytyvän enemmänkin psykiatrien silmistä kuin itse potilaista.

Tässä yhteydessä ei ole tilaa eikä mahdollisuutta analysoida edellä esitetyn kaltaisen analyysin täyttä pätevyyttä. On sinänsä kiistaton-ta, että yhtä hyvin rikosoikeudellinen tuomio kuin psykiatrinen diag-noosikin ovat paitsi yrityksiä hallita asioita, myös menetelmiä, jotka kovin helposti leimaavat yksilön ja täten itse asiassa häiritsevät pa-luuta normaaliin elämään. Asian merkitystä voisi tuskin riittävästi korostaa. Toisaalta voidaan arvella, että monet yhteiskuntamme pii-rissä elävät ihmiset kärsivät suuresti, kutsuttiinpa tätä sitten mieli-sairaudeksi tai elämisen ongelmaksi. Vastaavasti potilaan sulkemista sairaalaan vasten tahtoaan ei voitane pitää yksinomaan huonona asiana, varsinkaan mikäli tarkoituksena on pelastaa tämä itsemur-halta tai oman itsensä häpäisemiseltä. Vaikka esimerkiksi suuruus-

harhat saattavat tuntua yksilöstä hienoilta, voivat ne jälkikäteen aiheuttaa häpeää, joka saattaa suuresti häiritä paluuta takaisin normaaliin elämään. Tätä ei muuta miksikään se, että myönnetään tilanteiden olevan usein monitulkintaisia ja ongelmallisia.

Suomessa Szasz on vaikuttanut lähinnä psykologi Lauri Rauhalan ajatteluun. Myös Rauhala on väittänyt mielen tai psyyken sairauden olevan ristiriitainen käsite, esittäen tilalle psyykkisen häiriön käsitettä. Tässä häiriössä olisi kysymys yksilöllisen maailmankuvan epäsuotuisasta rakenteesta, siis ihmisen ymmärryksen eikä hänen aivojensa viasta. Myös häiriön hoidon tulisi perustua psykoterapiaan, meditaatioon ja muihin pehmeämpiin keinoihin. Toisaalta Rauhala ei varsinaisesti ole kapinallinen, ei niinkään psykiatrisen järjestelmän kumoaja kuin sen kehittäjä tai uudistaja. Myös psyykkinen häiriö näyttäytyy Rauhalalle ongelmana, vaikka ei varsinainen sairaus olisikaan.

Szasz on monella tapaa ongelmallinen ajattelija. Hänen suuri suosionsa johtuu osin varsin yleistajuisesta ja helppolukuisesta tyylistä. Szasz itse irtisanoutui antipsykiatriasta korostaakseen juuri ajattelunsa rationaalista luonnetta. Toisaalta monet niistä päätelmistä, joihinkä Szasz vetoaa, ovat näennäisen filosofisen täsmällisyytensä sijaan itse asiassa varsin pintapuolisia. Jos esimerkiksi Szasz vetoaa siihen, että mielisairauden käsite on ristiriitainen, koska sairaus on aina ruumiillinen ilmiö, mitä mieli taas ei ole, pätee tämä päätelmä vain mikäli omaksutaan ihmiskuva, jossa ruumiin ja mielen välille piirretään ylittämätön kuilu. Tähän sisältyvistä ongelmista Szasz ei näytä tietävän mitään. Mikäli taas omaksutaan kokonaisvaltaisempi ihmiskuva, menettää argumentointi kaiken merkityksensä.

Toisaalta on huomattava, että mielisairauden käsitteen mahdollinen omaksuminen ei sellaisenaan muuta miksikään syntipukkiroolin merkitystä. Voivathan esimerkiksi vammaiset tai mustaihoiset joutua syntipukin asemaan, vaikka ovatkin oikeasti vammaisia tai tummaihoisia. Tämä ei vielä merkitse sitä että perinteinen psykiatria on oikeassa ja Szasz väärässä, vaan sitä, että asiat ovat monesti paljon monimutkaisempia kuin miltä ne näyttävät.

Perheprosessin patologiaa

Ajatus sairaasta tai sellaisena pidetystä yhteiskunnan syntipukkina on tiettyssä mielessä varsin vakaalla pohjalla. Tämä pitää paikkansa jopa nykyäänkin. Samalla kun julkisuuden henkilöt ovat tulleet esiin kärsimyksineen, tarkoituksenaan herättää aiheesta keskustelua ja

parantaa sairaiden asemaa, ovat mielisairaita kohtaan tunnetut pelot jopa lisääntyneet. Missään nimessä ne eivät ole suhteessa siihen uhkaan, jonka sairaut muodostavat. Vaikka toisinaan tapahtuukin harjojen vaikutuksen alaisena tehtyjä väkivallantekoja, esimerkiksi henkirikoksia tekevät pikemminkin persoonallisuushäiriöiset henkilöt – Suomessa vieläpä pääosin alkoholin vaikutuksen alaisena. Minkäänlaiseen pitkäjänteiseen toimintaan eivät varsinaiset psykoottiset potilaat kykene.

Mutta antipsykiatrinen tutkimustoiminta eteni samaan aikaan myös toiseen suuntaan. Huomio kiinnitettiin niihin perheisiin, joista sairaut olivat peräisin. Tällöin päädytään varsin helposti näkemykseen, jonka mukaan tuleva potilas toimii jo perheessään saman kaltaisena syntipukkina, kuin myöhemmin muun yhteiskunnan piirissä. Sen sijaan että lapsi toivotettaisiin tervetulleeksi kanssaihmissen pariin, hänet leimataan, häntä hyljeksitään ja hänen selkensä takana juonitaan aina siihen asti kun hän tulee hulluksi – minkä jälkeen hänet voidaankin luovuttaa psykiatrisen laitoksen hoidettavaksi. Näkemystä kehittivät erityisesti brittiläisen antipsykiatrian edustajat kuten R. D. Laing ja Aaron Esterson.

Tämän kaltaista tutkimusta harjoitettiin psykiatrian kentällä myös muutoin, monesti psykodynaamisen otteen mukaisesti. Tutkijat kuten Sullivan, Arieti tai Searles alkoivat hahmottaa ajatusta skitsofrenian taustalla piilevästä perin varhaisesta vuorovaikutushäiriöstä, jonka seuraukset tulivat näkyviin vasta myöhemmällä iällä. Bateson, Jackson, Haley ja Weakland julkaisivat kuuluisan artikkelinsa joka käsitteli kaksoissidosta, skitsofreniapotilaiden lähtöperheiden tyypillistä kommunikaatiohäiriötä, olettaen juuri ristiriitaisten viestien olevan erityisen tuhoisia. Laing työtovereineen tarttuivat juuri tähän saumaan, vieden esitetyt tulkinnat äärimmäisyyksiinsä. Äitiä ja perhejärjestelmää ei enää nähty yksin prosessina, joka saattoi ohjaksista riistäytyessään ajaa yhden tai useamman jäsenensä hulluuteen, vaan julistettiin myös varsin suorin sanoin syylliseksi.

Laingin ensimmäinen ja monellakin tapaa vahvin julkaisu Pirstoutunut minuus ilmestyi alun perin 1960. Teoksessaan Laing pyrkii kuvaamaan skitsoideja ja skitsofreenejä yksilöitä eksistentiaalisen fenomenologian näkökulmasta. Laing tekee teoksensa alkupuolella selväksi, että vaikka psykiatri voi tietää kaiken hermostosta ja sen sairauksista, ei tämä välttämättä kykene kohtaamaan tai ymmärtämään potilasta yksilönä. Tämä näkökulma muodostaa kuitenkin koko ongelman ytimen. On sinänsä ristiriitaista, että psykiatrit suosivat teorioita, jotka kuvaavat sairasta rikki menneenä koneena, samalla kun

he pitävät sairaana ihmisiä, jotka kokevat itsensä tällaiseksi eivätkä eläväksi ihmisolennoksi.

Skitsoidit, toisin sanoen mielisairauden rajalla roikkuvat yksilöt kärsivät Laingin mukaan ontologisesta tai metafysisestä perusturvattomuudesta. Vastauksena täten syntyneeseen olemattomuuteen ajautumisen uhkaan skitsoidit potilaat pyrkivät kehittämään erilaisia ratkaisumalleja, esimerkiksi välttämään tunnepitoisia ihmiskontakteja tai eristäytymällä, ihmissuhteiden merkityksessä yhteensulautumisen, tuhoutumisen tai katoamisen uhkaa. Äärimmillään seurauksena on kääntyminen kohti turvalliselta tuntuvaa sisäistä maailmaa, sen muodostuessa kuitenkin tosimaailmasta erkaantumisen myötä kamottavaksi vankilaksi, josta ei enää ole pakotietä. Lopputuloksena on minän hajoaminen, yksilön jäädessä epätodelliseen tyhjiöön sen sirpaleiden kummittelun armoille.

Laing ja Aaron Esterson esittivät työssään skitsofreenien perheiden ihmissuhteiden olevan vääristyneitä. Tyypillisesti tilanteessa alkoi oireilla juuri yksi henkilö. Kun tämä on joutunut erityisen huomion kohteeksi, alkavat muut perheenjäsenet kohdella häntä poikkeavasti, joku ehkä vihamielisesti, joku toinen taas muodollisesti mutta samalla elävästä kontaktista vetäytyen. Aste asteelta sairaan rooliin päätyvä henkilö suljetaan pois perheyhteydestä, vanhempien nähdessä hänen oireilunsa alkuun ehkä itsetarkoituksellisena kapiointina, myöhemmin parantumattoman aivosairauden merkinä. Kaikki perheen ongelmat tuntuvat kulminoituvan nyt tähän, esimerkiksi vanhempien keskinäiset ristiriidat unohtuvat heidän huolehtiessaan sairastuneen lapsen aiheuttamasta uhasta. Yksilö itse alkaa oireilla entistä syvemmin, mutta reaktiona yhä ahtaammaksi käyvään tilanteeseen.

Kuten edellä totesimme, sosiologisesti orientoituneet tutkijat olivat esittäneet mielisairaiden olevan modernin yhteiskunnan syntipukkeja, noitien nykyaikaisia korvikkeita. Tietyissä mielessä Laingin ja työtoveriensa tulkinnat siirtävät tämän mallin koskevan myös perheitä, jotka alkavat kuin etsiä syyllistä keskuudestaan. Erityisesti tapauksesta, jota Esterson kuvaa parin sadan sivun ajan työssään *The leaves of Spring*, käy hyvin ilmi kuinka juutalaisperheen vanhemmat kokevat olonsa suorastaan huojentuneeksi, kun heidän tyttärensä lopulta viedään pois. Esterson rinnastaa vanhempien teon juutalaisten vanhaan tapaan karkoittaa erämaahan vuohi, johonka on ensin symbolisesti siirretty koko yhteisön synnit. Tältä pohjalta katsoen sen painostuksen, jolla insitutionaalinen psykiatria ja ennakkoluuloinen yhteiskunta ajoi sairaiksi leimattuja sairaan rooliin, voidaan katsoa

alkavan jo perheissä.

Tiivistäen voidaan sanoa mueleltään sairaiden olevan sairaita siinä mielessä, että heissä on jotain vialla. Toisaalta heidän sairautensa ei ole aivojen sairautta, vaan pikemminkin epäsuotuisan tilanteen aiheuttama eksistentiaalinen ongelma. On kuin tilanne jo sinänsä tekisi sairaan elämän vaikeammaksi, minkä lisäksi sen vääristymät heijastuisivat myös yksilön koko eksistenssiin, johtaen äärimmillään yksilön henkilökohtaisen maailman luhistamiseen. Viime kädessä kysymys on juuri siitä, että perhe ja psykiatria ajavat yksilön sairauteen. Tämä ei ole sinänsä täysin perusteeton oletus – sitä tukevia näkemyksiä on esitetty myös muissa lähteissä – mutta ongelmana on jälleen kerran se, että eksistentiaalisen mielekkyyden osoittaminen ei vielä sinänsä sulje pois muiden tekijöiden kuten perinnöllisyyden tai raskaudenaikaisten virusinfektioiden mahdollisuutta.

Shamanistinen eheytyminenprosessi

Edellä käsitelty kritiikki on ollut purevaa, eikä se voinut olla herättämättä aikanaan huomiota. Psykedeelisiä kokemuksia ihailevaan hippiliikkeeseen uusi ideologia upposi kuin veitsi sulaan voihin, kun taas normaaliuden linnakettaan viimeiseen asti puolustava keskiluokka piti sitä perusteettomana loanheittona – ja institutionaalinen psykiatria oman pesän likaamisena. Mutta ei tässä suinkaan kaikki. Antipsykiatrialla oli tarjolla vielä eräs, entistäkin radikaalimpi malli, käsitys normaalista yhteiskunnasta harhaisena ja sairaana aivopesulaitoksena. Ensimmäisenä asialla oli – yllätys, yllätys – brittiläisen antipsykiatrian kultapoika, LSD-hoitajien pioneeri R. D. Laing.

Alati radikalisoituvan tuotantonsa sivuilla Laing käsittelee esimerkiksi sodankäyntiä, jota pidetään kulttuurimme piirissä normaalina, huolimatta sen ilmeisestä järjettömyydestä. Me teemme monia asioita, joita pidämme täysin normaaleina, mutta jotka ovat lopultaikin täysin järjettöminä. Laing mainitsee esimerkkinä sodankäynnin, niin sanotusti sairaiden ihmisten tekemien henkirikosten ollessa kuin pisara meressä verrattuna niin sanotusti normaaliin suorittamiin sotarikoksiin. Voimme ajatella tässä vaikkapa Auschwitzia, Hiroshimaa ja Nagasakia, Dresdenin pommitusta tai Vietnamiin sokkona kylvetyn napalmin ja kasvimyrkyksen määriä. Sittemmin ehkä vielä mielipuolisempiin mittasuhteisiin on yltänyt kapitalistinen talouselämäme, joka uhkaa yhteisen edun vuoksi tuhota jopa koko planeet-

tamme elinkelpoisuuden.

Laingin mukaanme olemme vieraantuneita itsestämme, toisitamme ja kokemuksestamme, eläen eräänlaisen kollektiivisen hulluuden parissa. Me olemme itse hulluja, ja kasvatamme lapsemme hulluiksi. Jos yksilö nyt herää lapsuudessaan alkaneesta hypnoosinkaltaisesta tilastaan, mitä on pidettävä omalla kohdallamme tavanomaisena, hän voi kauhukseen huomata heränneensä painajaiseen.

Laing päätyi samaan hengenvetoon myös muuttamaan näkökantansa sairauden luonteesta, esittäen sen olevan luontainen parantumisprosessi, jonka perheen ja psykiatrian väliintulo kuitenkin estää. Jos esimerkiksi sairas istuu sängyllään tuijottamassa samaan pisteeseen tunnista toiseen, julisti Laing tämän olevan meditointia, joka johtaisi parantumiseen. Harhat tulivat samaistetuksi syviin uskonnollisiin kokemuksiin. Mutta sen sijaan että sairaan olisi annettu käydä läpi shamanistinen trippinsä, tätä tultiin häiritsemään eri tavoin, lopulta lääkityksen, sähkösokkien ja jopa psykokirurgian keinoin. Potilaan parantamiseksi olisi tarpeen vain lopettaa niin sanottu parantaminen ja antaa tämän parantua itsestään.

Juuri Laingin persoonaan kiteytyy väittämä, jonka mukaan mielisairaus on terve reaktio sairaaseen yhteiskuntaa. Tämä ajatus ei muuta tuon ajan psyko- tai eksistentiaaldynaamisia skitsofreniatutkijoita juuri innostanut. Tunnettu skitsofreniatutkija Silvano Arieti kertoi eräässä konferenssissa tuntevansa olonsa hämmentyneeksi ajan virtausten keskellä, kykenemättä juurikaan näkemään mielisairaudessa profetallisia ulottuvuuksia. Toisaalta hän taipui esittämään kompromissinomaisesti, että skitsofrenia voitaisiin nähdä sairaana reaktiona sairaaseen yhteiskuntaan – jos kohta Arieti ei ehkä halunnut tehdä sen enempää yhteiskunnasta kuin perheestäkään suurta rikollista. Mutta tämän näkemyksen Laing oli jo hylännyt edetessään yhä syvemmälle psykoosiromantiikkaan. Samalla myös ajatus psykoottikkojen aktiivisen hoidon kehittamisestä korvautui eräänlaisella välinpitämättömyydellä, kun näet kaikki tunnetut hoitomenetelmät psykokirurgiasta psykoanalyysiin näyttivät aiheuttavan enemmänkin haittaa kuin hyötyä.

Pitkälti vastaavaan näkemykseen päätyi ilmeisen itsenäisesti myös jungilaisen koulutuksen saanut Perry. Perryn ensimmäinen julkaisu käsittelee psykologisen uudestisyntymisen symboliikkaa erään naispotilaan kohdalla. Vaikka puolet työstä koostuukin jungilaiseen perinteeseen kuuluvasta vertailevasta mytologiasta, on ote vielä melko hillitty. Sen sijaan työssään *The Far Side of Madness* Perry ei enää peittele innostustaan: psykoosi on shamanistinen prosessi, jossa eri

uskontojen ikiaikaiset näyt johdattelevat yksilön psyykkiseen uudetsyntymään.

Kuten Laing, myös Perry oli teoreetikko, joka pyrki testaamaan näkemyksiään myös käytännössä. Mutta toisin kuin Laing, Perryn hoitometodi perustui kuitenkin tietoisien anarkian sijaan potilaan aktiiviseen tukemiseen ja kuuntelemiseen, taideterapiaan hyväksikäyttöön ja muihin sisäistä maailmaa helpottavien keinojen hyödyntämiseen. Oikean vastaanoton myötä aluksi kaoottisen psykoosin vaihtuessa tämän myötä pian mystiseksi uudelleensyntymisen kokemukseksi, joka vilisee arkkityypisiä mieikuvia hyvästä ja pahasta, kuninkaista ja niin edelleen. Psykoosiin sairastuneen hädän helpottamiseksi on mielekkäämpää tarjota tälle hyväksyvä, tukeva ympäristö kuin alkaa tämän pakkolääkitseminen.

Voisi sanoa, että tässä käsittelemämme on ”se antipsykiatrinen hypoteesi”, johonka monet haluaisivat uskoa, erityisesti monet itse sairastuneet. Ajatus siitä, että voisi vain antaa periksi ja parantua, on monista houkuttava. On kuitenkin huomattava, että tämä näyttää vaativan aktiivista, ammattitaitoista läsnäoloa. Edelleenkin on syytä muistaa, että eivät suinkaan kaikki parane edes terapian turvin. – ja että prosessi vaatii karnevaalihengen sijaan ankarasti työtä ja runsaasti resursseja. Mahdollisesti osa psykooseista on luonteeltaan paranemissuuntaisia: Laing on oikeassa huomauttaessaan, että esimerkiksi elämänkerroista löytyy runsaasti materiaalia mitä erilaisimpien tilojen läpikäymisestä. Varsin ilmeisesti hyvin suuri osa niistä ei tätä kuitenkaan ole.

On edelleenkin paikallaan mainita, että sekä Laingin että Perryn hoitoyksiköt eivät toimineet montakaan vuotta. Laing sai huonoa julkisuutta alkoholisiminsa ja uhmakkuutensa vuoksi, Perryn menettäessä lopulta myös lääkärinlupansa sekaannuttuaan seksuaalisesti herääviin psykoottikkoihinsa. Perry piti elämänsä loppuun asti kiinni siitä, että näiden äärimmäistä kauneutta täytyy tukea myös fyysisellä tasolla. Perryn ansioksi voidaan toisin sanoa, että hänellä oli sentään aihetta koskeva teoria, kun Laing taas tyytyi heittelemään irtoideoita kehittämättä niitä eteenpäin.

Täydentäviä huomioita

Lääketieteen historia on sinänsä perin raaka ja julma. Voimme ajatella tässä vaikkapa parin vuosisadan takaista tilannetta kallonporauksineen ja ilman nukutusta tai puudutusta suoritettuihin leikkauk-

sineen. Tietyissä tilanteissa potilas olisi ehkä kuollut ilman raajan amputointia, mutta myös amputointi osoittautui usein potilaalle kohtalokkaaksi. Vaikka ajat ovat muuttuneet, on jotain alkukantaisesta väkivaltaisuudesta säilynyt myös nykyajalle. Voimme ajatella tässä vaikkapa syöpäpotilaiden hoitoa leikkauksineen ja muine kivuliaine menetelmineen. Sikäli kun sairaus kyetään näkemään luonnollisena tai ainakin erottamattomana osana elämää, voi sitä vastaan taisteleminen vaatia varsin ankariakin, ellen sanoisi jopa luonnottomia keinoja.

Samainen ilmiö on näkynyt myös psykiatrian piirissä. Varhaiset hoitokeinot, jotka alkoivat eristämisestä ja sitomisesta, päättyen erilaisiin kemiallisesti tai muilla keinoin aiheutettuihin lamaannustiloihin, olivat tehottomia tai jopa haitallisia, mutta toisaalta parasta mitä osattiin tehdä. Esimerkiksi insuliinisokin aiheuttama passivoituminen koettiin hetkelliseksi parantumiseksi akuutista harhaisuudesta. Mutta samalla kun muun lääketieteen piirissä alettiin kehittää hoitomenetelmiä, jotka paitsi toimivat entistä paremmin, olivat myös asiakasystävällisempiä, jäi psykiatrian kehitys tietyssä mielessä jälkeen. Tämän mahdollisti ilmeisestikin osin jo se seikka, että mielisairaat eivät voineet juuri puolustaa itseään. Mikäli he olisivatkin saaneet äänensä kuuluviin, ei kukaan olisi ottanut heitä vakavasti – hullut kun nyt puhuvat mitä sattuu.

Juuri tähän saumaan iski antipsykiatria. Sen yleisen menestyksen voidaan arvella johtuvan siitä, että yleinen myötätuntoisuus oli kasvanut yhteiskunnassa yleensä nopeammin kuin psykiatrisen hoitohenkilökunnan piirissä. Muutoin tehdyt paljastukset eivät olisi aiheuttaneet minkäänlaista järkytystä. Eräänlaista historian sattumaa on, että samaan aikaan nousi voimiinsa myös hippiliike, joka tunnustusti arvosti kaikkea psykedeelistä ja valtavirrasta poikkeavaa. Voidaan puhua varsinaisesta sosiaalisesta tilauksesta. Toisaalta liikkeen yhä kasvava radikalisoituminen alkoi kaatua jossain vaiheessa itseään vastaan, alkuaikojen perusteellisen havainnoinnin ja teoreettisoinnin korvautuessa päätähuimaavien mutta täysin vaille perusteita jäävien irtoväitteiden heittelyllä.

Kuin viimeisenä naulana arkkuun David Cooper julkaisi kirjansa *The Death of the Family*. Siinä Cooper veti brittiläisen perhetutkimuksen olettamukset ilmeiseen loppuunsa ja väitti perheen olevan yksinomaan turmiollinen, tuhoamisen arvoinen kehitelmä. Mikäli ihmiset vain alkaisivat harrastaa vapaata seksiä, käyttää LSD:tä ja heittäytyä psykoottisiin prosesseihin, tämä johtaisi vallankumouksellisen luonteen syntymään ja yhteiskunnalliseen muutosprosessiin,

josta ei olisi enää paluuta takaisin. Karkeasti arvioiden Cooper tulee kuvanneeksi tässä elämäntavan, joka johtaa kyllä aivan toiseen suuntaan kuin yhteiskunnallisiin uudistuksiin, nimittäin pitkäjänteisen uurastuksen ja sen hedelmien korvautumiseen hetkellisen nautinnon tavoittelulla.

Omassa maassamme antipsykiatrian jäljet ovat melko vaatimattomat. On mainittava ensinnäkin Marraskuun liike, joka pyrki kiinnittämään huomiota mielisairaiden ja vankien asemaan. Liikkeen saavutuksiin kuului paitsi huomion kiinnittäminen vankien ja mielen-terveyspotilaiden oikeuksiin, myös lyhyt Goffman-suomennos, joka lienee jo varsinainen harvinaisuus. Toisaalta Therapiea-säätiön edustajat ovat esittäneet osin samansuuntaisia näkemyksiä, jos kohta enemmän filosofisia lähtökohtia painottaen. Ei kuitenkaan ole sattumaa, että Martti Siiralan teos *Medicine in Metamorphosis* julkaistiin juuri Laingin toimittamassa sarjassa. Myös Lauri Rauhala on kehittänyt psykiatrisen sairausmallin vaihtoehtoja lähtökohdista, joidenka eräänä perustana toimii Szasz.

Nykyisin antipsykiatrinen liike on käytännöllisesti katsoen kuollut. Jos kohta on olemassa sen nimen itseensä liittäviä ihmisiä ja ryhmiä, eivät nämä ole niinkään oman tieteenalansa filosofisia perusteita kyseenalaistavia, pitkälle koulutettuja ja älykkäitä tutkijoita kuin tavallisia, asioista huolestuneita ihmisiä – usein itse saamaansa hoitoon pettyneitä psykiatrisia potilaita. Muutamia poikkeuksiakin toki on, heidän tyytyessä kuitenkin pikemminkin toistamaan kymmeniä vuosia vanhoja väitteitä kuin esittämään uusia. On edelleenkin syytä muistaa, että psykiatrisen hoidon käytäntö on muuttunut suuresti viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana.

On ilmeistä, että antipsykiatrian keskeiset argumentit osoittautuvat perin kyseenalaisiksi. Argumentti, jolla Szasz pyrki kumoamaan mielisairauden käsitteen sisäisesti ristiriitaisena, on sinänsä varsin heikko. Vaikka Szasz esittää sanan ”sairaus” kuvaavan vain ja ainoastaan ruumiillista sairaustilaa, ei tälle analyysille ole muuta tukea, kuin analysoijan itsensä käsitys sanan käytöstä. On aivan yhtä hyvin mahdollista ymmärtää sanan sisältö myös toisin, ja väittää sen olevan ainoa oikea käyttö. Myöskään Laingin tai Perryn väitteet psykoo-sista spontaanina parantumisprosessina eivät ole kovin uskottavia. Joissain tapauksissa näin saattaa ehkä käydäkin, mutta yleisesti ottaen argumentointinsa jää perin kevyeksi.

Empiirisesti ajatellen antipsykiatria olikin vahvimmillaan sosiologisten tutkimustensa kohdalla, esittäessään mielisairaant nykyaikaisen yhteiskunnallisena syntipukkina. Tämä asetelma pätee pitkälti

vielä nykyäänkin – viihdeteollisuuden kuvatessa mielipuolisia sarjamurhaajia ja muita rikollisia. Toisaalta se, että sosiologisten voimien olemassaolo ja vaikutus voidaan selvästi osoittaa, ei vielä sulje toisenlaisten tekijöiden vaikutusta pois. On esimerkiksi täysin ajateltavissa, että mielisairaus on pohjimmiltaan aivosairaus, ja että leimalankeaa sen tai tuon yksilön osalle juuri siksi, että hän saa tämän leiman sairautensa vuoksi. Tämä ei tietysti tee vielä tyhjäksi sosiologiaa arvioita, mutta osoittaa niiden todistusvoiman suhteelliseksi.

Antipsykiatrian tärkein anti lienee kuitenkin juuri tavanomaisen todellisuuskuvan koetteleminen. On ilmeistä, että me olemme taipuvaisia omaksumaan oman näkökulmamme asioihin olevan ainoa oikea mahdollinen – ja jääden täten sen vangiksi. Erityisesti Laingin tuotanto oli kuin yksi suuri yritys tämän vääristyneen varmuudentunteen horjuttamiseksi, tämän tapahtuessa osoittamalla juuri meidän muiden olevan harhaisia. Asiat eivät ole siltä mitä me uskomme niiden olevan, omat käsityksemme ovat usein vain totunnaisuuksia. Kuten surrealisti René Magritte, joka yritti osoittaa asioiden järjestyksen suhteellisuuden maalaamalla toisin, yrittäi myös Laing kammeta sovinnaisen maailmankuvamme pois tavanomaiselta radalatan.

Toisaalta mitään massiivista tai ainakaan lopullista läpimurtoa tässä ei tapahtunut. Laingin Cooperin ja muiden radikaalien kritiikki päättyi huumekekkeiluihin ja yliampumisiin, osaltaan myös puhtaaseen älylliseen laiskuuteen. Edelleenkin Laing astui samaan ansaan kuin Nietzsche aikoinaan, joka kylläkin kritisoi olemassaolevaa järjestystä mutta vain vaihtaakseen sen toiseen vähintäänkin yhtä ongelmaiseen. Voidaan kuitenkin sanoa, että antipsykiatriassa oli kysymys eräs ihmiskunnan lupaavimmista yrityksistä vapautua itseään vaavavasta perusharhaisuudesta, jota vaikkapa Siirala on osaltaan kuvannut. Ei ole helppoa olla ihminen, ei yksilönä eikä lajina.

Kirjallisuutta

Alanen, Yrjö O.: Skitsofenia. Syyt ja tarpeenmukainen hoito 1994,

Arieti, Silvano: Interpretation of Schizophrenia. 2nd ed 1974

Cooper, David: The Death of The Family. 1971.

Esterson, Aaron: The Leaves of Spring. 1972.

Goffman, Erving: Asylums. 1961.

Hinshaw, Stephen: The Mark of Shame. 2007.

Ihanus, Juhani: Vastaanottoja. Therapiea 40 vuotta. 1999.

Jokela, Teemu: Harhaisuus yhteisöllisenä ilmiönä. 2010.

Laing, R. D. : Pirstoutunut minuus 1971.
Laing, R. D. & Esterson, Aaron: Sanity, Madness and the Family.
1964.
Perry, John Weir: The Far Side of Madness. 1974.
Puhakainen, Jyri: Persoonallisuuden kieltäjät. 1999.
Rauhala, Lauri: Ihmiskäsitys ihmistyössä. 1983.
Siirala, Martti: Medicine in Metamorphosis. 1969.
Szasz, Thomas: The Myth of Mental Illness. 1964.
Szasz, Thomas: The Manufacture of Madness. 1970.